

Namesto zaključka. Omenjena konferenca je že četrta iz niza znanstvenih konferenc, ki jim je dal svoj pečat Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. Prvo je organiziral leta 1992 v Ljubljani (Dosežki in načrti v raziskovanju slovenskega izseljenstva po znanstvenih disciplinah), drugo je Odsek za zgodovino pri Narodni in študijski knjižnici v Trstu pripravil na Opčinah leta 1993 (Izseljevanje Slovencev: nuja ali želja po boljšem življenju?) in tretjo ponovno Inštitut leta 1995 v Portorožu (Soočanje mita in realnosti ob prihodu izseljencev v novo okolje). Raziskovanje migracij zahteva odpiranje v svet in soočanje pristopov in rezultatov dela. Nujnost tega je pokazala tudi zadnja konferenca. Res je, da računalniška tehnologija omogoča sprotne stike in izmenjavo informacij ter celo razprav, vendar so osebni stiki še vedno med važnejšimi pri našem delu. Osredotočenost samo na udeležence-specialiste za obravnavana vprašanja pa omogoča diskusijo in boljše delovno vzdušje. V zadnjih letih se Inštitut za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU prizadeva za navezavo stikov s sorodnimi institucijami po svetu. Znanstvena revija Dve domovini/Two Homelands (1/1990-; doslej je izšlo že osem števil), vsakoletni Bilten/Newsletter (1/1990-), tematski zborniki in ne nazadnje številne razprave in monografije članov Inštituta prispevajo tudi k večjemu poznavanju slovenskega izseljenstva in Slovenije v svetu.

SLOVENE CLASSICAL KARST.

Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU.

Ljubljana 1997, 254 strani.

Konec preteklega leta je v sozaložbi ZRC SAZU in Inštituta za raziskovanje Krasa ZRC SAZU ter ob finančni pomoči UNESCO (Slovenske nacionalne komisije za UNESCO) in MZT RS izšla knjiga z naslovom "Slovene Classical Karst". Delo je natisnjeno v angleškem jeziku, kateremu pa bo v kratkem sledila tudi slovenska izdaja.

O Krasu je bilo napisanih že več del, vendar ne tako celovitih; obravnavano delo zajema različna strokovna področja in najnovejše raziskovalne izsledke. Nastanek tega interdisciplinarnega dela je vzpodbudilo dejstvo, da so bile pred desetimi leti Škocjanske jame vpisane v UNESCO-v seznam Svetovne naravne dediščine kot edinstven naravni pojav.

Glavni urednik Andrej Kranjc v uvodu poudarja, da so številni avtorji (kar 24 jih je) skušali odgovoriti na vprašanja, kako Kras izgleda, kaj so njegove značilnosti in posebnosti, od kod izvor imena, iz katerega je izpeljan tudi naziv mlade znanstvene vede - krasoslovja.

Knjiga vsebuje trinajst poglavij, ki že s samimi naslovi razkrivajo značilnosti in posebnosti te pokrajine. Lahko bi jo razdelili na dva dela. Glede na to, da o Krasu govorimo v prvi vrsti kot o naravnem fenomenu,

zajema prvi del naravno zgodovino Krasa v poglavjih: Geološka sestava Krasa (M. Knez, B. Otoničar, S. Šebela), Morfologija, Burja (J. Kogovšek, A. Kranjc, M. Petrič), Hidrologija (J. Kogovšek, A. Kranjc, M. Petrič), Speleologija (A. Kranjc, T. Slabe, N. Zupan Hajna), Prst in vegetacija (M. Culiberg, M. Kaligarič, F. Lovrenčak, A. Seliškar, M. Zupančič), Naselbine v pleistocenu in delno v holocenu (I. Turk, A. Velušček).

Drugi del knjige pa govori o odnosu človek - Kras, in sicer v poglavjih: Zaščita naravne dediščine na Krasu (P. Skoberne) in Družbena (socialna) geografija (D. Kladnik, I. Rejec Brancelj), Etnološki portret Krasa (N. Križnar) in Kraška arhitektura (P. Fister, L. Lah, N. Štupar Šumi). Sledi še Bibliografija (M. Kranjc).

Kraška pokrajina se razteza tudi na italijansko stran, vendar je pri pisanju knjige bila upoštevana zgolj politična meja - torej je zajet samo slovenski del Krasa, ne pa njegova naravna meja.

Sam izvor imena sega že v antično Grčijo in Rim, pojavlja se tudi v starih potopisih (npr. Pseudoskilax iz sredine 4. st. pr. n. št.). Staro ime za "kamen" je dalo koren staremu imenu za regijo - "Carusadus, Carsus". To ime se je v različnih jezikih spreminjalo - sl. Kras, nem. Karst, it. Carso. Stara oblika sedanjega slovenskega imena Kras je "Grast" in se pojavi l. 1177. Tu gre za zgodnje slovensko metatezo "kar-" v "kra-". V Sloveniji se "kras" pojavlja kot toponim, lokalno ime ali pa ima

enak koren (npr. Krasinec, Krasna, Krašče, Krašna vas...). Od tod izvirajo tudi izpeljanke kot "kraški fenomen", "krasoslovje" idr. Prav tako segajo začetki raziskovanja Krasa v čas pred n.št. (Posidonius iz Apameie, I. 135-50 pr. n. št.).

Odnos človek - Kras je gotovo najbolj zaznamoval kamen, voda in nenazadnje podnebje. Naj nakažem le nekaj najbolj splošno znanih značilnosti, katere lahko razumemo tudi kot simbole Krasa. Kačar je govora o Krasu, ne moremo mimo zanj tako značilne burje, ki pa prevetruje tudi Vipavsko dolino in Obalo. Prilagajanje prebivalcev temu meteorološkemu pojavu je moč zaslediti v lokalni arhitekturi stavb in kraških vasi. Arhitektura je primarna značilnost Krasa, ki jo narekujejo tako naravne kot tudi zgodovinske in geografske okoliščine. Eden pomembnejših dejavnikov v razvoju kraške pokrajine in življenja v njej je tudi voda. Sam vodni sistem je zelo občutljiv, saj je njegova sposobnost samoočiščevanja minimalna. Danes predstavlja za podzemeljske vodne rezervoarje veliko nevarnost izgradnja avtocest, spuščanje industrijskih odpadkov v vodo... UNICEF je ob vpisu Škocjanskih jam na Seznam Svetovne naravne dediščine postavil tudi pogoj, da je potrebno izboljšati kvaliteto reke Reke, ki skozi teče. Z zaprtjem tovarne organskih kislin v Ilirski Bistrici I. 1990 se je tudi to stanje popravilo.

Nekatere kraške jame so dostopne le po vodi. Le-te so posebnost Krasa, razlikujemo pa med "mokrimi" in "suhimi" podzemnimi votlinami.

Mnoge so okrašene z raznovrstnimi "kapniki". Inštitut za raziskovanje Krasa in Slovensko jamarsko društvo hrani podatke o približno 7000 jamah iz vse Slovenije. V slovenskem delu Krasa je poznanih 587 jam, od tega je osem vodnih jam (požiralne jame), med njimi pa so največje prav Škocjanske jame, ki so edinstven kraški fenomen zaradi svoje lokacije (kontakt neprepustnega flišnega kamena in apnenca). Ena prvih znanih kraških jam, odprta za obiskovalce že l. 1633, je bila Vilenica. V teh jamah je živel človek že od paleolitika dalje. Iz tega obdobja (pozni pleistocen) so znani najstarejši ostanki, najdeni v jami blizu današnjega črnokalskega kamnoloma (gre za kameno strgalo, staro več kot 70.000 let). Jame so skozi vsa obdobja in stoletja igrale pomembno vlogo v življenju ljudi, bodisi kot bivališča, zatočišča ali zaklonišča, zadnje čase žal tudi kot smetišča.

Značilnost, ki nam pade v oči ob pogledu na kraško pokrajino, je tudi kraška zemlja - rdeča prst (terra rossa), imenovana "jerovica". Le-ta je primerna za vzgojo rdečih vin (teran, refošk), za bela pa je boljša "kremenica". Znatne površine "nižjega" Krasa so prekrivane s travniki in pašniki, kjer danes ponovno oživljajo zlasti ovčerejo, živinorejo manj, vzreja "lipicancev" pa je stara že dobrih 500 let. "Višji" Kras je poraščen z gozdnatimi površinami, kjer prevladuje avstrijski bor (Pinus nigra) in hrast. Sama poraščenost pokrajine se je skozi stoletja

spreminjala. Raznoliko je tudi podzemno živalstvo - posebnost je prav gotovo edinstvena človeška ribica.

Razvoj kraških naselbin so narekovale naravne razmere, prav tako razvoj kmetijstva, ki zaradi kamnite pokrajine ni bilo tako razvito. "Posledica" priprave obdelovalne zemlje so kamnite ograde, ki so nastale, ko so ljudje zemljo čistili kamenja, iz katerega so nato zgradili zid, ki pa je bil tudi ščit pred burjo. Kamen je bil tudi osnovni konstrukcijski material. Iz njega so gradili tako kmečke hiše kot palače in cerkve v oddaljenih mestih (kraški kamnoseki in klesarji so sodelovali pri izgradnji romanskih stavb). Posebnost Krasa so tudi stare konstrukcijske tehnike - npr. strešne konstrukcije - sleme, špirovci, škarje. Središče vsakega domovanja je bilo ognjišče, katerega so med 1. in 2., zlasti pa v letih po 2. sv. vojni zamenjali kuhinjski štedilniki. Posebnost predstavlja "hiška" - preprosto kamnito pastirsko zaklonišče, katerega srečamo tudi v Istri in Dalmaciji.

Na razvoj značilnosti kraške arhitekture je vplivalo tako prilagajanje podnebju, geomorfološke in mikroklimatske značilnosti, uporaba lokalnega materiala, še bolj pa so jih narekovale zgodovinske in geografske razmere. V zgodnjem rimskem obdobju so skozi Kras peljale pomembne trgovske in vojaške poti. V arhitekturi se pozna vpliv Dunaja - Ljubljane in Benetk - Mediterana. Kraško-primorska regija je ohranila in istočasno razvila svojo arhitekturno identiteto, v kateri je prepoznati 3 paralele: beneško-mediteransko, osrednjeevropsko, srednjeevropsko. Tipično kraški arhitekturni elementi so: kamnite stavbe, kritina hiš - korci (do 17. st. so bile krite s slamo), kamnoseški elementi (erte, portoni, kamniti žlebovi, kamniti vodnjaki...), zaprta dvorišča - "borjači". Vplivi sosednjih pokrajin so vidni tudi v arhitekturi cerkva, tako so v notranjosti Krasa cerkve grajene v gotskem stilu (vplivi Kranjske), tiste bližje obali pa pod beneškim vplivom.

Na Krasu so naselja gradili na obrobjih ali grebenih obdelovalne zemlje, torej je samo lokacijo narekovala bližina rodovitne zemlje, izpostavljenost soncu, dostop do vode. Gre pa za tip kompaktnih - nuklearnih vasi. Posebnost kraških domovanj je tudi v njihovi sposobnosti metamorfoze - domovanja je vedno znova moč spreminjati, dodajati nove enote.

V okolici mnogih kraških vasi naletimo na opustele kamnolome. Kamnoseštvo predstavlja tradicionalno obrt, katera se danes ponovno vse bolj uveljavlja. Kamnoseki so izdelovali t.i. gradbene elemente - okenske in vratne okvirje (erte), konzole, stopnice, ognjišča. Za razklanje velikih blokov skal so uporabljali različne tehnike, med njimi tudi led (v izvrtane luknje so vliili vodo, ki je čez noč zmrznila in tako razklala kamen). Med tradicionalna opravila je spadalo še kuhanje apna (zadnja peč je gorela l. 1964), vzreja sviloprejk, zbiranje smole.

Med nekaterimi posameznimi področji so meje nekoliko zabrisane, tako se nekateri podatki, npr. v

poglavjih 11, 12, in 13, pokrivajo, kar sicer ni moteče, saj vsak avtor govori s svojega vidika. Delo je vsekakor pomemben prispevek k (s)poznovanju Krasa, pisano za širše bralstvo in ne zgolj za strokovnjake.

Tina Novak Pucer

Jana Horvat, Vesna Svetličič, Meta Bole, Metka Culiberg, Draško Josipovič, Marko Stokin
in Nina Zupančič:

SERMIN: PRAZGODOVINSKA IN ZGODNJE RIMSKA
NASELBINA V SEVEROZAHODNI ISTRI.

Založba ZRC SAZU. Ljubljana 1997, 193 strani.

Grič Sermin in raztreseno istoimensko naselje ležita v Koprskem zalivu, na skrajnem severozahodnem robu Jadrana, ki povezuje severni del Italije z Istro in s prehodi čez kraški rob v jugovzhodne Alpe, Podonavje in balkansko področje. Obalno flišnato področje, izoblikovano v času zadnje ledene dobe, sta močno preoblikovali hudourniški rečici Rižana in Badaševica. Sermin je nizek, osamel flišnat grič z vrhom iz apneniškega peščenjaka, z vseh strani obdan z naplavinскими glinatimi nanosi.

Plitvine obalnega morja so bile idealne za ureditev solin, ki so v virih izpričane že v 12. st. v okolici Kopra in ob izlivu Rižane. V 14. st. postane solinarstvo pomembna gospodarska panoga, ki proti koncu prejšnjega stoletja izumira in pred prvo svetovno vojno soline domala izginejo. Predeli okoli Kopra pa se spremenijo v nevarna malarična žarišča, kar je bilo vzrok številnim zemeljskim posegom in regulaciji rečnega toka ter načrtnemu urejanju kmetijskih površin. V sedemdesetih letih je bilo zgrajenih 42 izsuševalnih in regulacijskih kanalov in kar 93 drugih objektov, med njimi koprsko pristanišče, železniška postaja, naftni ter plinski terminali. Posebej usodno je okrnil podobo pokrajine peskokop na vzhodni strani serminskega hriba. Pri urejanju pristanišča so z velikimi zasipavanji ločili od morja Škocjanski zatok. Krajinska slika je bila s temi posegi spremenjena do nerazpoznavnosti, kar je posebej očitno z zračnih posnetkov.

Omembe serminskega najdišča segajo že v 16. stol. Podrobno je najdišče topografsko raziskal A. Degrassi v tridesetih letih tega stoletja, torej še pred usodnimi, velikimi zemeljskimi posegi. Najnovejše arheološke in topografske podatke pa dolgujemo M. Župančiču, M. Stokinu in drugim.

Serminski grič, domnevni kaštelir, je ovalna planota, omejena s teraso; okopov, značilnih za podobna kraška prazgodovinska gradišča, ni opaziti. Že sredi 12. stol. je tu stala cerkva Sv. Jurija, ki ji nedvomno pripadajo številne najdbe ostankov opek in kamenja. Najdišče je bilo zaradi izjemne strateške lege v preteklosti večkrat

prekopano v vojaške namene. Vrh je bil poseljen v prazgodovini, enako ravnica ob zahodnem vznožju griča. Na vznožju Sermina je skoraj zagotovo ležalo prazgodovinsko grobišče, pripadajoče naselbini na vrhu griča. Za območje nekdanjega posestva Peroše pa poročajo o številnih najdbah mozaičnih tal in antičnih opek. Pri gradnji železniške postaje je bil uničen velik del arheološkega najdišča, poročila očitvidcev pa govorijo o bogati kulturni plasti z rimsko lončenino in keramičnimi utežmi za ribiške mreže.

Zaščitna arheološka raziskovanja so potekala ob gradnji pretakališča za podjetje Istrabenz leta 1987 in so sledila predhodnemu uničenju velikega dela najdišča na ravnici ob zahodnem vznožju griča. Izkopavanja so dokazala naselbinske ostanke iz prazgodovinskega obdobja in zgodnje rimske dobe, čeprav so obsegale samo neposredno ogrožene predele najdišča. Žal celovita podoba najdišča ni bila mogoča.

Izkopavanja med leti 1987 do 1992 je vodil mag. M. Stokin, MZVKND Piran z zunanji sodelavci mag. D. Josipovičem, T. Kajfežem, D. Snojem. Raziskave je v celoti financiralo podjetje Istrabenz. Izkopani na ogroženem območju so odkrili stavbne ostanke iz časa srednje bronaste do zgodnje železne dobe, prekrite s kulturno bogato plastjo od srede 2. st. pr. n. št. do avgustejskega obdobja iz začetka 1. st. n. št. Kulturne ostaline iz jarka pri Rižani pa so poleg ostankov židov dale gradivo iz prve pol. 1. st. n. št.

Zelo zanimive so bile drobne najdbe iz prazgodovinskega obdobja. Bronasta certoška fibula in bronasta pletena ovratnica izvirata iz najmlajše železne dobe. Najdeni sta bili tudi okrasna jantarna jagoda in roževinasto kolesce. Vesna Svetličič je v študiji prazgodovinskega posodja mogla posamezne odlomke te deloma pripisati določenemu tipu posode; in sicer oblikam, kot so pitosi, lonci, skleda, latvice in skodele. Posodje je bilo neredko okrašeno s prilepljenimi plastičnimi rebri; modeliranimi bradavicami, zlebljenim okrasom in imelo je držaje in ročaje. Posodje sodi v isto časovno obdobje kot omenjena stavba, očitno je bil to hišni inventar, kot tudi omenjeno roževinasto kolesce. Nekaj keramike sodi v čas po propadu stavbe in jo avtorica Vesna Svetličič povezuje s svetolucijsko kulturno skupino. Med vse pozornosti vrednimi najdbami je tudi odlomek rdeče figuralne grške keramike, ki je iz konca 5. ali 4. st. pr. n. št. Sočasne temu gradivu so bronaste sponke in nekaj obsekov, mlajše kovinsko gradivo, sponke tipa Picugi in spiralasta ovratnica pa so že iz zgodnjega rimskega obdobja.

V času, ko je bila prazgodovinska stavba že porušena, so kotanjo zasipavali z odpadnim gradivom. Izoblikovala se je plast ruševine z ostanki opeke, kosti in veliko količino odlomkov amfor. Gradivo je večidel prišlo v zasutje konec 2. ali začetek 1. st. pred Kr., skromnejše najdbe pa segajo še vse v srednje avgustejsko obdobje.